

KUIDAS TAASTADA MONUMENTI?

Us ärkamisaeg on pööranud pilgu minevikku ja püüab taastada kõike seda eestlasele omast, mis viimase 50 aasta jooksul on püütud nii mälust kui ka reaalsest elust kaotada. Autentsete dokumentide avaldamise, mälestuste kogumise, vanade kommete uuendamise kõrval soovitakse ja viiakse elu hoopis raskemat ning töö- ja rahamahukamat ettevõtmist — Vabadussõja mälestusmärkide taastamist.

Vabadussõja monumendid olid, eriti 1920. aastail, rahva spon-taanne ja samas kindel soov mälestada vabaduse eest võidelnuid. Üldse oli kogu eestiaegne monumendipoliitika samasuunaline. Püstitati mälestusmärke neile, kes eestluse nimel varem olid vaeva näinud. Rakvere linnas püstitati ausambad Fr. R. Kreutzwaldile ja J. Kunderile. Vabadussõja sammaste asjus jättis riik kogu otsustuste ja rahalise koorma kohalike elanike kanda. Mälestusmärgi saatus lahendati olenevalt valla, kihelkonna, linna võimalustest — need paigutati kas mälestustahvlina koolimaja või kiriku seinale, hauakivina surnuaeda või telliti kunstnikult kavand suurema mälestusmärgi tegemiseks ja see paigutati kas surnuaeda või linna.

1920. aastate kõige populaarsem skulptor Eestis oli Amandus Adamson. Temalt tellisid ausamba peaaegu kõik enesest lugupidavad linnad: Kuressaare, Pärnu, Rakvere, Tartu, Valga, Viljandi. Ainukesena loobus teadlikult mälestusmärgist Paide, lastes kogutud raha eest ehitada rahvamaja. Narva ja Haapsalu pöördusid mälestusmärgi asjus Voldemar Melliku poole. Adamsoniga läbirääkimistel sõltus monumendi suurus kogutud rahast, Adamson jälegi tellijast. Tellija tahtis kindlasti näha monumendil vabadussõja kangelast — lihtsõdurit. Kahjuks ei avaldunud Adamsoni anne kaasaegse elu kujutamisel. Tema tugev külg oli mütoloogiliste ja allegooriliste teemade kujutamine. Just sellepärast õnnestuski kunstnikul nii hästi «Russalka». Vabadussõja monumentidest kauge mineviku kangelane Lembitu Suure-Jaanis. Ülejäänud monumendilooming, eriti aga Vabadussõja sambad kutsuvad esile rohkem kunstiajaloolaste kriitikat. Kõige karmimalt on Adamsoni Vabadussõja mälestamiseks loodud hinnanud prof. V. Vaga «Eesti kunstis», mille edasitrukkimine lõpetati 1940. aastal.

Nüüd, mil me neist asjust jälle ausalt võime rääkida ning ka emotsioonide kõrgaeg hakkab mööda saama, peame süntuma sama ausalt, ja ma ütleksin isegi mehiselt Vabadussõja mälestusmärkidesse ja Adamsoni seilelaadsesse loomingsusse. Probleemiasetuski peaks praegu olema hoopis teistsugune. Me ei jaksa teha üht mälestusmärki

Vabadussõjast võitjatena väljatulnutele, teist Teises maailmasõjas kaotajatena kodunt lahkunutele või viidutele. Kui nüüd hakata rahva rahade eest uut monumenti püstitama, siis peaksime ikka mõtlema kõiki lähedalt puudutanud minevikule — võidukale Vabadussõjale, Tartu rahule, traagilisele 1939. aasta kokkuleplusele, 1944. aasta iseseisvuse taastamiskatse nurjumisele ja sellele järgnenud tasalülitamisele. Ning katsuma uues sambas kogu selle võitlus- ja samas kannatusterohke ajaloo kokku võtta. Adamsoni monumendi taastamisega seda teha ei saa. Teisalt, kui leitakse, et Vabadussõda üksi vajab põlistamist, tuleb samuti uus mälestusmärk tellida, sest tehniliselt pole võimalik fotode järgi nii detailiderohket figuurigruppi autentsest taastada. Allakirjutanu on palju tegelnud Vabadussõja sammastega, kuid ta kätte pole sattunud ühtegi fotot, kus Rakvere monument oleks nähtav ka selja tagant. Samuti ei kujuta ette, kuidas uuendatakse mitme-figuuriline, tehniliselt keerukas ja peen reljeef ausamba jalamil, mille foto on V. Vaga «Eesti kunstis» avaldatud. Ei ole tõene loota, et Mussolini valitsuse ja sõja üle elanud, hiljem aga kõigile hästi tuntud avangardse kunsti loonud Itaalia valukojad hoiaksid alles ligi 70 aastat tagasi tehtud valuvormid.

Ei taha jätta muljet, et pealinlane on tulnud kohalikke õpetama. Ka allakirjutanu on seotud Virumaaga, ta ühed vanavanemad on maetud Rakvere linnakalmistule, teised Kunda surnuaiale. Ning selle artikli honorar palun üle anda Virumaa fondile. Seepärast julgen ühte asja soovitada. Virumaalt on pärit kolm skulptorit: alles algaja, kuid kunstnikuna paljulubav Aivar Simson, hea materjali- ja vormitajuga Jüri Ojaver ning juba nimekas meister Lembit Palm. Kuulutage nende vahel uue monumendi konkurss. Suunitluse määrate teie. Nad suhtuvad sellesse tõsisemalt kui kunagi varem — teevad ju oma rahvale. Ärge unustage, et Narva tellis oma monumendi Mellikult just sellepärast, et too Purtsesst pärit skulptor oli Narva linnakoolis õppinud. Antsla andis oma monumendi teha seal elanud Juhan Raudsepale. Mõlemad kohad said huvitava, kunstnikud aga oma loomingsus silmapaistva monumentaalteose. Virumaal on ka praegu niisugune võimalus, sest kolm tõesti huvitava, omaläolise kunstinägemisega skulptorit on tihedalt Virumaaga seotud. Või minna Paide teed ja korjatud rahaga panna alus uuele teatrimehjale?

Tiina PIKAMÄE,
Eesti Kunstimuuseumi
skulptuuriosakonna
juhataja

Honorar Virumaa fondi